

**SCIENTIFIC
MESSENGER**

**OF THE UNESCO
DEPARTMENT**

**OF KYIV
NATIONAL
LINGUISTIC
UNIVERSITY**

Philology
Pedagogy
Psychology

2017
Issue 35
Collection of papers

KNLU Publishing Centre

**НАУКОВИЙ
ВІСНИК**

**КАФЕДРИ
ЮНЕСКО**

**КИЇВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Філологія
Педагогіка
Психологія

2017
Випуск 35
Збірник наукових праць

Видавничий центр КНЛУ

МОВНА ОСОБИСТІСТЬ У ЛАТИНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Бенькевич Г. А.

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті відображена репрезентація мовної особистості крізь призму концепту “дружба” в латинській фразеології; аналізується структура цього концепту. Визначаються поняття “мовна особистість” і “концепт”, а також поняття “дружба” у трактуванні античними вченими. Зроблено акцент на особливостях трактування вченими концепту “дружба” та його важливість для мовної особистості.

Ключові слова: мовна особистість, концепт, фразеологізм, дружба, ментальність, стародавні греки, стародавні римляни.

This article reflects the representation of linguistic identity through the prism of the concept of “friendship” in Latin phraseology and the structure of this concept is analyzed. The term “linguistic identity”, and “concept” are determined. And also it is shown the understanding of “friendship” in the interpretation of ancient scientists. It is made focus on the specifics of interpretation of the concept of “friendship” scientists and its importance to linguistic identity.

Key words: linguistic identity, concept, idiom, friendship, mentality, the ancient Greeks, the ancient Romans.

Мовно-фразеологічна спадщина Стародавніх Греції та Риму є важливою для європейської культури, яка зорієнтована на античність. Античні фразеологізми яскраво відтворили не тільки основні типологічні риси, притаманні людськості, а й ментальність. Фразеологізми часів античності зберігають історичні надбання тисячоліть і передають духовну культуру багатьох поколінь. У фразеологізмах живе історія народів, їхніх культур, побуту, традицій.

Сучасні лінгвісти важливого значення надають феномену мовної особистості. З 90-х рр. ХХ ст. поняття “мовна особистість” займає центральне місце в дослідженнях учених, що сприяло розвитку антрополінгвістики [8, с. 15]. Мовна особистість – це людина, що розглядається з погляду її готовності здійснювати мовні вчинки. Вона характеризується не лише тим, що знає про мову, а й тим, що вона може з мовою робити [2, с. 3]. Широке застосування цього поняття свідчить про надзвичайний інтерес учених до “людського фактора в мові”.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. змінюються парадигми та утверджується антропоцентрична лінгвістика. У зв’язку з цим основним об’єктом дослідження вчених стає мовна картина світу та її складники – концепти. “Концепт” – це “глобальна одиниця смислової діяльності”, “квант структурованого знання”, “одиниця семантичного простору мови” [10, с. 7], “уявлення про фрагмент світу”, “національний образ з ознаками індивідуального уявлення” [10, с. 14]. Оскільки людина виявляє себе в соціумі, важливо буде розглянути її з позиції концепту “дружба”. Вивчення концепту “дружба” як категорії лінгвокультурології пов’язане з широким колом лінгвістичних, філософських, культурологічних проблем: з комплексним вивченням мови, свідомості й культури, співвідношенням концепту, поняття і значення, із структурою концепту, з обмеженістю концепту свідомістю носія та залежністю концепту від вербалізації цінністю концепту [5].

Репрезентації лексичних одиниць на позначення концепту “дружба” проводили такі вчені: Ж. А. Дягілева – у німецькій мові, С. М. Мірзаханова та О. С. Гусева – в англійській мові, О. В. Коняєва – в російській мові, Н. Ю. Толчина та М. О. Хізова – в російській та англійській мовах та ін. У латинській фразеології репрезентація цих концептів ще не була досліджена.

Актуальність дослідження зумовлена новим підходом до вивчення фразеології. У фразеологічному складі мови сконденсовано національний менталітет [12, с. 10], дидактичні настанови для виховання молодого покоління. Фразеологія є постійним виразником наболілих

проблем і ситуацій, тому залишається актуальною для людства. Особливість фразеологізмів у їхньому тривалому повторенні і частому вживанні. Звернення до питання вербалізації концепту “дружба” в мові відображає взаємозв’язок між мовою та культурою, сприяє повнішому розумінню культурної специфіки лексичних і фразеологічних одиниць. Концепт “дружба” є ціннісним орієнтиром мовної особистості [5].

Метою дослідження є репрезентація мовної особистості крізь призму концепту “дружба” в латинській фразеології. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати такі завдання: визначити поняття “мовна особистість”, “концепт”, розглянути структуру концепту “дружба” в латинській фразеології та проаналізувати трактування вчених про концепт “дружба”.

Фразеологізми несуть у собі історію окремих народів, своєрідність культури, побуту, традицій. Становлення культури відбувалося в історії на основі культивування дружби. В античності основою дружби були спільні інтереси. Вона базувалася на рівності сторін спілкування. У давньогрецькій культурі цінність дружби утверджено в міфі про братів Діоскурів – Кастора і Полідевка. Полідевок сильно переживає смерть брата, який загинув у бою, і просить батька Зевса віддати брату частину свого безсмертя. Відтоді брати один день разом проводять у підземному царстві, другий – на Олімпі.

У Стародавній Греції були встановлені основні засади дружби: односторонність, взаємна допомога в біді, щирість. Дружба має в собі “агон” – змагальність в інтелекті, відвазі, політичній мудрості тощо. Під впливом агону зароджується грецька наука, зокрема філософія і мистецтво.

На думку істориків, у грецькій культурі не існувало дружби у відомій нам формі. Слово, яке означало давньогрецькою мовою “друг”, *ὁ φίλος* застосовували до всіх близьких людей – від сусідів і співгромадян до близьких і далеких родичів. Існували традиції та звичаї, які вимагали певної поведінки стосовно до цих людей, а також було визначено, хто для людини є *ὁ φίλος*. Такі відносини не схожі на теперішнє розуміння дружби і, радше, нагадують сучасні правила ввічливого ставлення до оточуючих [11, с. 69].

У Стародавній Греції існували ще два грецькі слова на позначення дружби. Це *ὁ ξίφος* – друг-гість. Цей термін характеризує, наприклад, сторонню людину, яка є знайомою родичам. *Ὁ ὑπαίσιρος* – товариш – стосується лише чоловіків, які є членами однієї спільноти, наприклад, однієї національності чи солдат військового підрозділу [11, с. 69].

Конфуцій вважає дружбу неієрархічним типом взаємовідносин, які можливі лише між рівноцінними людьми.

Демокрит, Епікур, Арістотель убачають у дружбі умову розумного задоволення. Арістотель розрізняв три типи дружби: 1) утилітарну, на ґрунті взаємовигоди; 2) гедоністичну, на ґрунті емоційної прив’язаності до людини, спілкування з якою втішає, приносить задоволення; 3) моральну, коли друга люблять безкорисливо, заради нього самого.

Перші два типи ґрунтуються на принципі взаємної корисності: люди люблять не одне одного, а лише ту користь чи те задоволення, яке отримують у спілкуванні.

Саме останній тип Арістотель уважав справжнім. Розуміння моральної цінності дружби залежить від рівня внутрішньої культури особистості, що формується виховною системою суспільства. Втім, дружба передбачає стосунки між вільними індивідами. Двоє можуть стати друзями, навіть якщо в них різний економічний і соціальний стан, але лише за умови, якщо є незалежними, вільними людьми з рівними достоїнствами. Дружні стосунки потенційно цінні, бо дають упевненість у тому, що є з ким поділитися, є до кого іти за допомогою. Арістотель обґрунтовує моральні засади справжньої дружби, що можлива між добродішними людьми. Кожен бажає іншому блага та дає йому задоволення, адже кожному дають задоволення вчинки, внутрішньо йому близькі [1, с. 223]. Основою справжньої дружби є рівність її сторін та справедливість. Поширюючи поняття дружби у сферу політики, філософ говорив, що справжня дружба є неможливою за тиранії.

На думку Епікура, для кращого життя людина повинна спілкуватися з іншими людьми і ніхто у світі не може жити один, адже спілкування з друзями укріплює душу. “Друг – це той, кого я люблю як себе” (Епікур).

Ціцерон у трактаті “Лелій – про дружбу” вважає дружбу “злагодою в усіх духовних і світських справах”. Дружба для нього – самоцінне почуття, яке полягає у взаємному благоговінні. Позбавити людське життя дружби – це те саме, що позбавити світ сонця (Ціцерон).

Давньогрецька культура (культ) дружби вплинула на римську та ренесансну культури. У Стародавньому Римі слово “amicitia” (дружба) використовувалося в тому разі, коли йшлося про політичних соратників та інших людей, з якими були встановлені відносини, бажаючи отримати з них користь [11, с. 78].

Сенека в трактаті “Скорбота за втраченими друзями” скаржиться на тих, хто підтримує дружбу з багатими та впливовими людьми, доки вони їм потрібні [11, с. 80].

Творча дружба діячів Відродження стимулювала дружню змагальність, розвиток науки, мистецтва, суспільної думки тощо.

Поряд з дружною на основі рівності стосунків культивується також ідея дружби під впливом християнства на основі безкорисливого служіння іншим. Античне поняття дружби рівних (за ознакою духовної обраності) у християнстві доповнюється поняттям дружби на ідеї гуманізму. Така дружба передбачає допомогу іншому, душевну розраду, духовну настанову тощо. Вона вимірює доброту не лише чеснотами роду та духу, а можливістю сходження людини від нижчого до духовно вищого – усвідомлення цінності добра та його практичного утвердження.

У добу Середньовіччя ідеальний взірець дружби утверджується на основі лицарсько-світського ідеалу дружби – служіння лицаря-васала своєму сюзерену. Добровільно виконуючи васальні зобов’язання, він був готовий і на самозречення. Вибір друга був дуже ретельним і прихильність друзів була глибокою.

Християнська дружба ґрунтувалася на трьох основних пунктах: дружба з Богом, дружба братів і сестер у монастирі і особиста дружба двох індивідів [11, с. 83].

Важливе значення дружбі надає Августин. У першому створеному ним монастирі почали проживати друзі, які з’їхалися для того, щоб підтримувати і розвивати дружбу в рамках християнства [11, с. 83].

Існує багато джерел, які надихають на роздуми про дружбу. У Старому Завіті це дружба між Давидом і Йонатаном, у Новому – дружба Христа і апостолів, а також слова Христа в Євангелії від Йоана, де він закликає любити учнів так, як він любить їх. Христос характеризує їхні відносини як дружбу [11, с. 83–84].

Френсіс Бекон порівнює дружню розмову з ліками, які очищають і зціляють нас.

Спираючись на традицію, започатковану Арістотелем, І. Кант розрізняє три види дружби: ту, що базується на потребах; ту, що утворена на основі смаків, та ту, яка заснована на переконаннях [6, с. 185]. Дружбу людей, яка утворюється з потреби одне в одному, І. Кант називає найдавнішою в історії людства. Спільне полювання дикунів, об’єднаних дружною, гарантувало турботу одне про одного. Зростання потреб та можливостей їх задоволення, на думку І. Канта, знецінило дружбу.

Однак зростання матеріального добробуту, майнової незалежності вносить у поняття дружби новий аспект: замість корисливої – духовну потребу в іншому. Починає цінуватися не стільки дружня допомога як така, скільки впевненість у тому, що при потребі друг справді допоможе. “Дружба, що заходить так далеко, коли один допомагає іншому на шкоду собі, дуже рідкісна, делікатна і витончена. Причина її така, що один не може допустити нещастя іншого” (І. Кант).

Дружбу за смаками І. Кант вважає несправжньою, вона лише подібна до дружби. Це дружба людей різних інтересів та суспільних станів. У спілкуванні відбувається обмін знаннями та зацікавленнями. Людей поєднують лише відмінності між ними.

Дружбу за переконанням або за почуттями філософ називає істинною. Вона ґрунтується “на відвертій і чистій спільності внутрішнього налаштування” [6, с. 187]. Щоб людина не почувалася самотньою і безпорадною перед світом, їй потрібен друг, щоб відкритися, висловити свої переконання і думки, друг, від якого нічого не приховуєш і порадам якого цілком довіряєш. Дружба на основі довірливості стосунків – найцінніше почуття.

Розрізняючи реальність людини в її здатності дружити та дружбу в її істині, І. Кант у понятті “дружба” виділяє три аспекти: ідею та ідеал дружби, реальність стосунків.

Як зазначає І. Кант, дружба базується на розсудку. Вона передбачає свідомий вибір об’єкта спілкування і узгоджується з принципом розумної побудови стосунків. Дружба – почуття, найбільш близьке до любові, проте любов безкорислива, людина себе віддає в любові і позбавлена егоїзму.

Ідея дружби визначається на ґрунті поняття “міра”. Міра людяності виявляє себе у здатності любити іншу людину так, як і себе самого. І. Кант вважає, що “максимум взаємної любові є дружбаю, а вона – ідеєю, оскільки слугує мірою взаємної любові. Найвища любов щодо іншого полягає в тому, щоб іншого любити так само, як самого себе” [6, с. 185]. Основою справжньої дружби є духовна близькість людей, але не тотожність світів їхніх Я. Друзі цікаві один одному саме завдяки своїй “іншості”. Стосунки, що склалися в дружбі та завдяки дружбі, опосередковують стосунки людини зі світом загалом.

І. Кант обґрунтовує важливість дружби для применшення егоїзму: частину любові до себе людина переносить на іншу особу, отримуючи шире, довірливе спілкування.

Історичний підхід до розуміння феномену дружби обґрунтовує К. Гельвецій у трактаті “Про розум”. Простежуючи різні ступені розвитку дружби, філософ приходять до висновку, що “дружба передбачає потребу; чим більшою є ця потреба, тим сильніша дружба. Отже, потреба є мірилом цього почуття” [4, с. 200]. Є епохи, коли люди сильніше потребують дружби, а отже, і серця легше відкриваються для дружби. Це буває тоді, коли людина найчастіше потребує допомоги іншої людини (Гельвецій). Філософ характеризує свою епоху як час, коли між людьми втрачена потреба дружніх стосунків, оскільки їх не пов’язують спільні інтереси. Вони звичайно прагнуть зробити кар’єру. Для цього потрібні не друзі, а покровителі.

У дружбі інша людина стає бажаним об’єктом спілкування. “Друг потрібний для того, щоб жити в ньому, щоб виливати нашу душу в його душу і насолоджуватися розмовою, яка довіру робить завжди чарівною” (Гельвецій) [4, с. 203].

Італійський філософ Франческо Альбероні стверджує, що дружба є тим, що спонтанно виникає між людьми, які подобаються один одному і поважають один одного. Це феномен, який піднімає людей над повсякденністю. Друзі не мають бажання бути разом постійно. Дружба за своєю природою є епізодична. Адже, крім дружніх стосунків, друзі також мають власні інтереси і друкать з іншими людьми [11, с. 13, 57].

На думку німецького філософа Харальда Лемке, дружба містить у собі свободу, адже друга обирають самостійно. Суспільство, в якому цінують індивідуальну свободу, надає дружбі унікальний статус. Тому дружба стає для людини ядром її індивідуальності. У дружбі людина реалізує себе як вільний індивід, який самостійно творить своє життя [11, с. 54].

Подібних думок дотримується й англійський поет і філософ К. С. Льюїс, який вважає, що дружба є формою любові, яка несе в собі феномен надмірності і передбачає свободу вибору.

Сучасна культура створила інтелектуальний тип дружби, заснований на рівності сторін спілкування. Дружба живиться і підтримується змагальністю інтелектів, зосереджених на спільному пошуку істини. Реальним явищем такого типу дружби є наукові школи XIX ст.

За визначенням “Великого тлумачного словника сучасної української мови” “дружба” означає – стосунки, відносини, в основі яких лежить взаємна прихильність, довір’я, відданість, товариська солідарність, духовна близькість, спільність інтересів і т. ін. [3, с. 329].

У концепті “дружба” більшість фразеологізмів відображають позитивну оцінну конотацію. Зокрема, це фразеологізми, в яких дружба постає благом для людини: *maximum bonum est amicitia* – найбільше з благ – дружба; *vitae sal amicitia* – дружба – сіль життя; *amicitia vitam ornat* – дружба – окраса життя; *sine amicitia vita nulla est* – без дружби немає життя; *amicitia tantas opportunitates habet* – дружба має багато переваг; *praestat amicitia propinquitati* – дружба краще від свояцтва.

Справжня дружба є вічною та має природне походження: *verae amicitiae sempiternae sunt* – істинна дружба вічна; *amicitias immortales esse oportet* – дружба повинна бути безсмертною (вічною); *amicitiae immortales, mortales inimicitiae debent esse* – дружба повинна бути безсмертною, ворожнеча швидкоплинною; *amicitiam natura ipsa peperit* – дружбу створила сама природа; *cum propinquis amicitiam natura ipsa peperit, sed ea non satis habet firmitatis* – дружбу з близькими людьми створила сама природа, тільки вона недостатньо міцна.

Вірні друзі допомагають у біді: *amicitia magnum solatium in dolore est* – дружба – велика вітха в біді; *gaudium est miseris socios habuisse poenarum* – вітха нещасних – мати друзів у біді; *is amicus est, qui in re dubia re iuvat, ubi re est opus* – той тобі друг, хто в нещасті допомагає ділом, коли в цьому є потреба; *attamen in angustiis amici apparent* – лише в біді пізнаєш друга; *is, qui tibi in periculo adest, amicus tuus est* – той, хто допомагає тобі в небезпеці, – твій справжній друг; *amicum, an nomen habeas, aperit calamitas* – маєш ти друга, чи лише пусте ім’я, пізнаєш тільки в біді; *nummis potior amicus in periculis* – друг у небезпеках цінніший, ніж гроші.

Латинські фразеологізми дають дидактичні настанови щодо друзів: *amicitia aequalitas* – дружба – це рівність; *firmissima est inter pares amicitia* – найбільш міцна дружба між рівними; *inter dominum et servum nulla amicitia est* – між паном і рабом не буває дружби; *inter pares amicitia* – дружба [можлива] між рівними; *aequa lanx aequum facit amicum* – однакова миска створює вірного друга.

Справжній друг є вірним та благородним: *amicitiae coagulum unicum est fides* – єдине, що скріплює дружбу – це вірність; *amicos fide conciliamus* – друзів набуваємо вірністю; *fidus Achates* – вірний Ахат (вірний, нерозлучний друг); *pyladea amicitia* – Піладова дружба (вірна і багато разів випробувана); *virtus amicitiam et gignit et continet* – благородність і породжує й підтримує дружбу.

Друзі повинні бути чесними між собою: *sine virtute nunquam vera amicitia esse poterit* – без чесності ніколи не може бути справжньої дружби; *amicitiam tuetur, qui recte rationes supputat* – той зберігає дружбу, хто чесний у розрахунках.

Є фразеологізми, які відображають негативну конотацію концепту “дружба”. Це, зокрема, ті, які вказують на нещирих друзів: *simulans amicum inimicus inimissimus* – той, хто видає себе за друга – найбільш небезпечний з ворогів; *nihil est pejus amico falso* – нічого гіршого немає, ніж брехливий друг; *falsus amicus obest plus quam publicus hostis* – нещирий друг шкодить більше, ніж відкритий ворог; *amicus incommodus ab inimico non differt* – безпринципного друга не відрізниш від ворога; *nam is non bene vult tibi qui falso criminat apud te* – хто тебе оббріхує, той не друг тобі.

Латинські фразеологізми закликають стерегтися ненадійних друзів: *save me, Domine ab amico, ab inimico vero me ipse savebo* – бережи мене, Боже, від приятелів, від ворогів я сам убережуся; *ab amico reconciliato save* – остерігайся друга, з яким помирився.

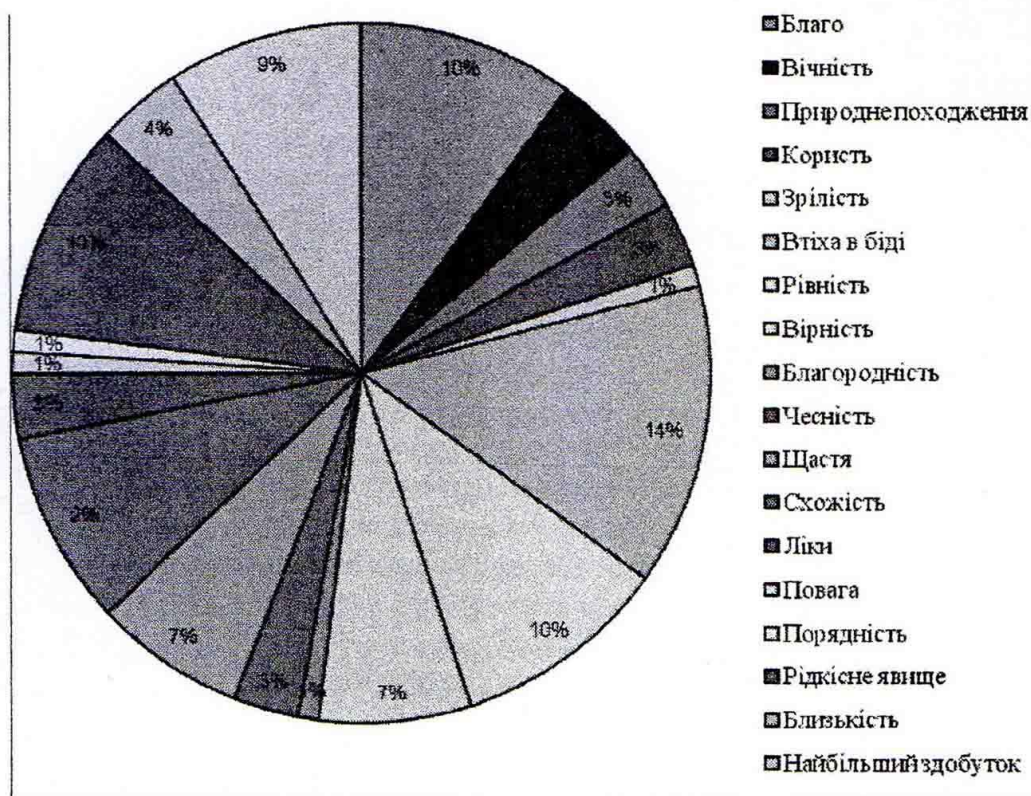
Історія становлення та розвитку феномену дружби, теоретичне опрацювання поняття дружби засвідчують належність її до однієї з вищих моральних чеснот. У дружбі, як і в любові людина реалізує свою суспільну сутність – людяність.

Проаналізувавши структуру концепту “дружба” в латинській фразеології, ми дійшли висновку, що дружба потрібна кожній людині, є великим благом для людини, має природне походження, допомагає в біді, потребує вірності, благородності, чесності; вона ніколи не минає

Потрапивши в несприятливі обставини, людина може втратити друзів, багаті люди мають багато друзів, а бідні – ні. Дружба часто базується на кумівстві. У латинських фразеологізмах є заклик – застереження від ненадійних друзів.

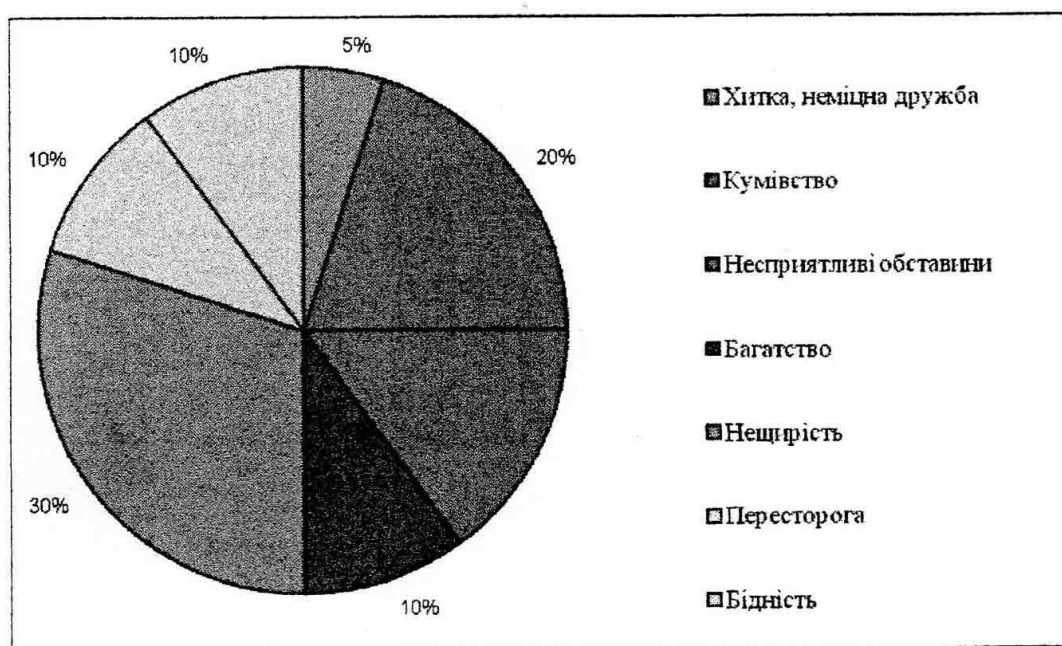
Семантичне наповнення фразеологізмів на позначення концепту “дружба”.
Позитивна конотація

ЛСВ	Кількість ФО
Благо	10 % (8)
Вічність	4 % (3)
Природне походження	3 % (2)
Користь	3 % (2)
Зрілість	1 % (1)
Втіха в біді	14 % (11)
Рівність	10 % (8)
Вірність	7 % (5)
Благородність	1 % (1)
Чесність	3 % (2)
Щастя	7 % (5)
Схожість	9 % (7)
Ліки	3 % (2)
Повага	1 % (1)
Порядність	1 % (1)
Рідкісне явище	10 % (8)
Близькість	4 % (3)
Найбільший здобуток	9 % (7)
Усього:	100 % (77)

**Семантичне наповнення фразеологізмів на позначення концепту “дружба”.
Проблемна конотація**

ЛСВ	Кількість ФО
Хистка, німецька дружба	5 % (1)
Кумівство	20 % (4)
Несприятливі обставини	15 % (3)
Багатство	10 % (2)
Нещирість	30 % (6)
Пересторога	10 % (2)
Бідність	10 % (2)
Усього:	100 % (20)

У фразеологізмах відображені дидактичні настанови та вказівки стародавніх греків і римлян, які є особливо цінними для збагачення знань молоді.

У зв'язку зі зміною парадигм на межі ХХ–ХХІ ст. затверджується антропоцентричний принцип. У сучасних реаліях триває серйозне переосмислення антропоцентричного принципу. На цьому тлі й відбувається розвиток когнітивної лінгвістики. В центрі уваги поставлено людину, яка творить мову. Мова розглядається у зв'язку з духовним світом людини. Мовна особистість постає суб'єктом на верхівці розвитку процесу пізнання. Антропоцентричний підхід до мови виявляє її системність та сутнісну роль – бути картиною світу. Фразеологізми найбільш яскраво виявляють специфіку мовної картини світу і підтверджують взаємовплив мови і культури. Вивчення мовної картини світу є вагомим внеском у розвиток лінгвокультурології, когнітивної лінгвістики, лінгвогносеології, психолінгвістики, мовознавства та ін. Додаткового розгляду, на наш погляд, потребує репрезентація емоцій у латинській фразеології.

Література

1. Аристотель. Никомахова етика // Аристотель. Соч. : В 4 т. – М. : Мысль, 1983. – 830 с.
2. Богин Г. И. Современная лингводидактика / Г. И. Богин. – Калинин : Калинин. гос. ун-т, 1980. – 61 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.

4. Гельвеций К. А. Об уме / К. А. Гельвеций. – М. : Мир книги, Литература, 2007.
5. Дягілева Ж. А. Лексико-фразеологічні засоби вербалізації концепту FREUNDSCHAFT / дружба в німецькій мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Жанетта Анатоліївна Дягілева. – Київ : Б.в., 2011 . – 20 с.
6. Кант И. Сочинения : В 6 т. – М. : Мысль, 1965. – Т. 4. – Ч. 1. – 544 с.
7. Корж Н. Г. Из скарбниці античної мудрості: [Словник] / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька / Худож. оформл. П. Т. Вишняка. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : Вища шк., 1994. – 351 с.: іл.
8. Кочеткова Т. В. Проблема изучения языковой личности носителя элитарной речевой культуры (обзор) / Т. В. Кочеткова // Вопросы стилистики. – Саратов, 1996. – Вып. 26. – С. 14–24.
9. Крылатые латинские выражения / авт.-сост. Ю. С. Цыбульник. – Х. : Фолио; М. : Эксмо, 2008. – 992 с.
10. Попова З. Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – В. : Изд-во ВГУ, 1999. – 30 с.
11. Сваре Х. Философия дружбы / Х. Сваре / Пер. с норв. И. Вороновой. – М. : Прогресс-Традиция, 2010. – 256 с.
12. Gibbs R.W., Jr. Process and Products in Making Sense of Tropes // Metaphor and Thought. Second edition. Edited by Andrew Ortony. – Cambridge University Press, 1993. – P. 252–276.